

PRISTUPI

ISKUSTVO MANE U PUSTINJI – EUHARISTIJA U ŽIVOTU KRŠĆANA

Antun Škvorčević

Kršćanska je teologija od davnina u ciklusu izlaska nazirala pralikove sakramenata, osobito križa i euharistije. Temeljni pralik euharistije je zacijelo pashalna večera u kojoj je ritualiziran cijeli događaj oslobođenja iz Egipta. Mana u pustinji je samo *jedna od epizoda* izlaska iz Egipta te o njoj valja misliti uvijek u sklopu cjelokupnog događaja izlaska. U našem se izlaganju ne kanimo zaustavljati na drugim pralikovima euharistije u ciklusu egzodusa, nego se ograničavamo na epizodu mane u pustinji, kako nam je temom zadano. Pokatkad se, uglavnom sporadično, vraćamo na vodu iz stijene koja je u povezanosti s manom, u namjeri da rasvijetlimo kako valja vrednovati upravo ovu epizodu, kao pralik euharistije s njezinim odjecima na život kršćana. Ova rasprava ne ide toliko za tim da iznese sve egzegetsko-teološke probleme u vezi s manom i njezinim euharistijskim značenjem i da donese eventualna nova rješenja u toj problematici, nego kroz opće prihvaćene poruke upozoriti na ono što u euharistijskoj katehezi može koristiti s obzirom na euharistiju u životu kršćana.

Evo sheme koju slijedimo: 1) ponajprije ćemo ukratko razmotriti *biblijske tekstove o mani*; 2) zatim se osvrnuti na *otačku tipologiju mane* i 3) konačno na temelju ovih podataka *osvijetliti neke vidike euharistije u njihovu značenju za život kršćana*.

1) SVETOPISAMSKI TEKSTOVI O MANI U PUSTINJI

Postoji više biblijskih mjesta koja govore o mani, no zacijelo je glavni tekst Izl 16. Od ostalih svakako treba spomenuti Br 11,4–9; Pnz 8,2–3; Mudr 16,20–25; Neh 9,15; Ps 78, 23–25; Ps 105,40–41; Am 8,11; Mt 4,4; Iv 6; 1 Kor 10,1–4; Otkr 2,17.¹

Što se tiče osnovnog biblijskog teksta o mani, Izl 16, valja reći da je on prilično kompleksan, literarno neujednačen, s podosta ponavljanja. Većina teksta pripada svećeničkoj tradiciji (P) a tragovi jahvističke (J) naziru se u ponekim rečenicama. Najvjerojatnije je stariju jahvističku predaju obradio mlađi svećenički pisac, stvorivši tako novu redakciju izvještaja o mani.² No, nas ovdje ne zanimaju literarne pojedinosti nego prijeđimo odmah na *tematsku poruku* teksta i njezine pomake u susljednim biblijskim komentarima.

¹ U Starom zavjetu mana se spominje 14 puta. Najstariji izvještaj o mani, po sudu stručnjaka, nalazi se u Br 11,4–9, dok bi onaj u Pnz 8,2–3 bio pouka ili kateheza o mani, a u Izl 16,13–15 bio bi od liturgijskog značenja u vezi s obdržavanjem subote a ostali starozavjetni tekstovi bili bi teološko tumačenje mane. Usp. C. TOMIĆ, *Izlazak*, Zagreb 1979, 178–181.

² Usp. M. NOTH, *Das zweite Buch Mose. Exodus*, Wandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1973, 104–105.

Izvještaj o mani u Izl 16 tematski je naoko jednostavan bez nekih posebnosti. Izraelci su izbjegli egipatskom ropstvu, prešli Crveno more, stigli u pustinju i proživljavaju sve njezine nevolje, među kojima su osnovne *glad i žeđ*. One uzrokuju mrmljanje naroda protiv Mojsija i Arona, odnosno protiv Boga. Bog odgovara na mrmljanje dajući narodu manu za hranu. Nahranjen manom on nastavlja daljnji hod pustinjom.

Međutim, ako se spomenuti biblijski tekst malo pozornije čita, nazret će se u njemu poruka što je pisac želi reći kroz događaj mane koja nadilazi pitanje tjelesne gladi i žeđi, kao i tjelesne sitosti. Ponajprije, pustinja je predstavljena kao mjesto izgradnje, pročišćavanja i učvršćivanja *odnosa između Boga i njegova naroda*. Bog je vođa koji je preko Mojsija doveo narod u pustinju te je on „krivac” za sve, on pripušta glad sa svrhom da iskuša vjernost svoga naroda. Radi se dakle o dvostrukoj kušnji: Bog kuša narod, a narod Boga. Dajući narodu manu dan za danom, Bog želi da Izraelac shvati kako je apsolutno ovisan o njemu svakog časa svoga života i da se kao odgovor na manu od njega očekuje neograničeno povjerenje u Boga. Različiti propisi koje Bog daje u vezi s manom imaju za cilj provjeravati koliko je Izraelu stalo do Boga. „Učinit ću da vam daždi kruh s neba, kaže Bog. Neka narod ide i skuplja svaki dan koliko mu za dan treba. Tako ću ih kušati i vidjeti hoće li se držati moga zakona ili neće” (Izl 16,4). Među ostalim propisima tu se prvi puta spominje i *subota* kao dan mirovanja. Kroz njezino obdržavanje Židov dokazuje svoju vjeru u Boga i pouzdanje u njegovu riječ, a kroz neobdržavanje nevjeru u Boga. Bog naređuje da se u subotu ne skuplja mana jer je dan mirovanja, nego da se prethodni dan sabere za dva dana. Kad pojedinci ne budu vjerovali da će im biti dovoljno mane te je iziđu tražiti i u subotu, bit će to razlog da Bog optuži narod zbog nevjere. „Dokle ćete odbijati da se pokorite mojim zapovijedima i zakonima? Pogledajte! Zato što vam je Jahve dao subotu, daje vam hrane šestoga dana za dva dana. Neka svatko stoji gdje jest; neka nitko u sedmi dan ne izlazi iz svoga stana” (Izl 16,28–29). Dakle već ovi osnovni podaci govore da više negoli za zadovo-

ljenjem Izraelovih tjelesnih potreba, Bog ide za tim da kroz manu koju mu daje probudi u njemu glad, potrebu, čežnju za sobom samim.

Inače, mana je pustinjska hrana koja se i danas može naći, osobito u pustinjskim predjelima Sinajskog poluotoka. Pojavljuje se u pahuljičastim slatkastim kuglicama koje izlučuju štite uši na listovima tamariska. Izlučevina curi s listova na tlo te se za noćne temperature ukrućuje, a za dnevne se rastopi i nestane. Stoga se najlakše sabire rano ujutro.³ Izraelci su je dakle mogli naći u pustinji kao *prirodnu pojavu* koja je, međutim, nakon egipatskog podneblja, morala za njih biti novost.⁴ Ne ulazeći u pitanje da li je mana u biblijskom izvještaju prirodna ili čudesna pojava, treba naglasiti da iz teksta koji o njoj govori proizlazi da je biblijski pisac i sav Izrael smatraju *Božjim darom* i izrazom njegove brige za svoj narod.⁵ Nije dakle toliko u pitanju sama pojavnost mane, koliko ono što se kroz nju htjelo reći i poručiti. U tom smislu valja shvatiti svetopisamske tekstove koji o njoj govore kao o *kruhu s neba* (Izl 16,4; Neh 9,15; Ps 78,24), *Jahvinu kruhu* (Izl 16,15), *kruhu anđeoskom* (Mudr 16,20), *kruhu Jakih* (Ps 78,25), *duhovnom jelu* (1 Kor 10,3).

Od prvotnog podatka razvija se malo-pomalo biblijska tipologija mane uglavnom u dva smjera: a) jedna tradicija vidi u njoj *figuru riječi Božje*, a b) druga *figuru euharistije*. Tipologiju riječi Božje susrećemo u Starom i Novom zavjetu, dok euharistijsku tipologiju nalazimo uglavnom kod Ivana i Pavla u Novom Zavjetu.

a) Komentirajući epizodu mane u pustinji, pisac knjige Pnz nazire u pustinjskoj kušnji Božju odgojnu taktiku koja želi čovjeka dovesti do uvjerenja kako se istinski živi jedino od onoga što izlazi iz Božjih usta, tj. od *riječi Božje*.

³ Usp. R. MEYER, *Manna*, u: G. KITTEL (Hrsg.) *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. 4. Band, W. Kohlhammer, Stuttgart 1942, 466–470; J. SCHILDENBERGER, *Manna*, u: LThK 6 (1961.), 1360–1361; M.-F., LACAN, *Mana*, u: RBT, 512–514.

⁴ Usp. natuknicu *Mana*, u: *Biblijski leksikon*, KS, Zagreb 1972, 179–180; M. NOTH, *Das zweite Buch Mose*, 105.

⁵ Usp. C. TOMIĆ, *Izlazak*, 179.

„Ponizivao te, gladu morio, a onda te hranio manom, za koju nisi znao ni ti ni tvoji oci, da ti pokaže kako čovjek ne živi samo o kruhu nego da čovjek živi o svemu što izlazi iz usta Jahvinih” (Pnz 8,3). Knjiga Mudrosti nastavlja tom linijom, tvrdeći da Bog manom u pustinji nije htio drugo nego naučiti sinove Božje da ih ne uzdržava nikakva hrana više i bolje negoli njegova riječ: „Jer sve stvorenje služi tebi, svojem stvoritelju, napinje snagu svoju za kaznu opakima, a popušta za dobro onima koji se u te uzdaju: zato se i tada u sve preobražavalo da posluži tvojoj darežljivosti svehraniteljskoj, prema želji potrebitih, da bi sinovi tvoji, koje ljubiš, Gospodine, naučili kako čovjeka ne hrane različiti plodovi, nego riječ tvoja uzdržava sve koji u te vjeruju” (Mudr 16,24–26). Čini se da pisac knjige Mudrosti u ovom svom komentaru izlaska smatra manu *darom prirode* kojim se Bog poslužio da kroz njeg rekne svoju poruku o *riječi svehraniteljici* i *svedržiteljici*. Mana, dakle, podsjeća Izrael na onu pravu hranu koja dolazi iz Božjih usta: riječ njegovu i zakon u kojem narod ima život (Pnz 30,15; 32,46).

Kad se narod naseli u obećanu zemlju i nasiti njezinim dobrima, misleći da je sve to plod njegovih ruku, kad zaboravi od čega se istinski živi, Bog će preko proroka navijestiti povratak u pustinju (Hoš 2,5), da bi izgubivši sve i žito i vinograde (1, 11.14), ponovo se naučio od koga mu je život i ponovno osjetio glad i žeđ, „ne glad kruha ni žeđ vode, kako kaže Amos, već slušanja riječi Jahvine” (Am 8,11). Proročka teologija riječi, koja se izražava terminologijom hrane, otvara viziju *eshatološke punine života* kroz slike gozbe, kruha, vode, vina (usp. Iz 25,6; 55,11 itd.). Riječ je Božja hrana ukoliko otvara čovjeka za Boga i priprema za onu puninu života koja dolazi od Boga. Taj život je po piscu knjige Mudrosti, gozba gdje se blaguje kruh koji odgovara svačijem okusu i ima u sebi svaku slast (Mudr 16,20–25).

Valja reći da se i Isus nalazi na liniji tumačenja mane kao tipa riječi Božje. Njegova kušnja za četrdesetdnevnog boravka u pustinji, očito je u paraleli s Izraelovom kušnjom u pustinji kroz 40 godina. On je uosobljena povijest izabranog naroda, s tom razlikom što je stari narod u pustinji podlegao kušnji kruha, a on je odbija ci-

tirajući deuteronomistin komentar epizode mane: „Ne živi čovjek samo o kruhu nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta” (Mt 4,4). Onome što izlazi iz Božjih usta, volji Očevoju, bit će vjeran do u smrt, nazivajući je hranom od koje on živi: „Učenici su molili Isusa: Rabbi, jedi! On im reče: Ja imam za jelo hranu za koju vi ne znate. ... Moja se hrana sastoji u tom da vršim volju onoga koji me posla da dovršim njegovo djelo” (Iv 4,31–34).

Teologija riječi Božje koja se na liniji tipologije mane, služila terminologijom hrane ima, osobito u Ivanovu evanđelju i u Pavlu, svoju *kristološku ili kristocentričnu artikulaciju*. Isus sam sebe predstavlja kao manu—hranu posljednjih vremena. Marko, smještajući umnažanje kruha u kontekst Isusova *naučavanja*, čini se da želi naglasiti da je umnoženi kruh—hrana zapravo Isusova riječ (usp. Mk 6,34). Čudesno umnažajući kruh i hraneći mnoštvo ljudi (Mt 14,13–21; Mk 6,30–34; Lk 9,10–17), Isus cijelo ispunja proroštvo o eshatološkoj hrani predoznačenoj u pustinjskoj mani. Midraška je teologija naglašavala da kao što je prvi spasitelj—Mojsije dozvao manu s neba, tako će i posljednji spasitelj—Mesija dozvati manu s neba.⁶ Umnaža čudesno kruh, ne da bi jednostavno utažio tjelesnu glad ljudi, nego da bi je — kao Bog manom u pustinji — još više uvećao za istinskim životom koji je ponuđen u njegovoj osobi. Umnažanje kruha i nasićivanje pet tisuća ljudi (Iv 6,1–13), prilika je u kojoj daje posljednju egzegezu i otkriva zadnje značenje epizode mane u pustinji. Prvi kruh koji s neba silazi nije mana, nego on sam. Triput se Isus vraća mani u kafarnaumskoj raspri o kruhu kako bi to naglasio: „Nije vam Mojsije dao kruh s neba, kaže prvi puta, naprotiv Otac moj vam daje pravi kruh s neba. Jer kruh je Božji onaj koji silazi s neba i daje život svijetu” (Iv 6,32–33). Valja uočiti kako Ivan potcrtava teološku tvrdnju i vremenom kojim se Isus izražava: Nije vam Moj-

⁶ Usp. Midraš na Prop 1,9; H.L. STRACK—P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Zweiter Band. Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte*, C.H. Beck, München 1974, 481–482.

sije *dao* (prošlost), nego vam Otac *daje* (sadašnjost). Nije vam *onda* dao nego vam *sada* daje.⁷ Zatim drugi put Isus tvrdi: „Ja sam kruh života. Očevi vaši jedoše manu u pustinji i pomriješe. Ovo je onaj kruh što s neba silazi da onaj tko od njega jede ne umre. Ja sam živi kruh koji je sišao s neba” (Iv 6,48–51). I treći put: „Ovo je kruh koji je sišao s neba. On nije onakav kakav jedoše vaši očevi i pomriješe. Tko jede ovaj kruh, živjet će zauvijek” (Iv 6,58). U paraleli je neprestano hrana od koje se umire i hrana od koje se istinski živi. Drugim riječima, bez usmjerenosti na Isusa, Riječ Božju, pravi je kruh sišao s neba za život svijeta, mana bi bila obična hrana u pustinji od koje se konačno umire. Tek nakon njega je očito da je ona figura, navještaj Isusa Krista te kao takva nadilazi značenje propadljive hrane, dobivši svoju konačnu i punu simboličnost.

Upravo to Isus snažno naglašava u kafarnaumskoj raspri kad zahtijeva da ga se prihvati kao Božji dar hrane za posljednja, eshatološka vremena. Tko vjeruje u njega, prihvaća ga, sluša, slijedi, kome je on postao život, taj se nahranio pravom i jedinom istinskom manom za život vječni. Na toj će istoj crti Pavao ponudu Isusa Krista u propovijedanju Korinćanima, predstaviti kao ponudu *hrane* i jer su bili nejačad u vjeri reći će da im ga nije mogao nuditi kao tvrdu hranu nego kao mlijeko (1 Kor 3,1–2). No, što se tiče mane, Pavao će je također vrednovati *kristološki* i istaći da oni koji su se hranili i pili u pustinji, nisu se hranili i pojili nekim drugim, nego samim Isusom Kristom: „Dakako, htio bih da znate braćo, da su svi naši očevi bili pod oblakom; da su svi prešli preko mora; da su svi jeli isto duhovno jelo; da su svi pili isto duhovno piće. Pili su naime, iz duhovne stijene koja ih je pratila, a ta stijena bijaše Krist” (1 Kor 10,1–4). Kako kod Ivana tako, dakle, i kod Pavla: nakon objave Isusa Krista kao konačne i istinske hrane za život svijeta, mana dobiva svoju punu simboliku, u njoj se razabire pralik Isusa Krista.

b) Osim tumačenja mane riječju Božjom, koje u Isusu Kristu dosiže svoj vrhunac, u biblijskim tekstovima NZ-a susrećemo također i *euharistijsku tipologiju mane*. Isusov govor o kruhu u šestoj glavi Ivanova evanđelja nije iz-

ričit, s obzirom na euharistiju. Iv 6,51 čini se da treba shvatiti kao navještaj ustanove euharistije: „Kruh koji ću ja dati tijelo je moje za život svijeta”. Valja uočiti buduće vrijeme kojim se Isus izražava. No, budući da Isusov govor o kruhu sadrži euharistijske komponente, naročito govor o tijelu i krvi (Iv 6,53–56), većina biblijskih stručnjaka ga smatra euharistijskim tekstom. Doduše, radi se o ponešto simboličnom govoru, no kad ga se usporedi s izvještajem o Posljednjoj večeri (Mt 26,26–29; Mk 14,22–25; Lk 22,15–20; 1 Kor 11,23 sl.), gdje Isus ne govori u paraboli, nego uzima kruh i određuje: Ovo je tijelo moje...; isto i vino: Ovo je krv moja... postaje jasnije da kafarnaumski govor treba shvatiti euharistijski.⁸

Dvije tipologije mane: tj. mana kao tip riječi Božje i euharistije, ovdje se ne isključuju. Jer, ukoliko je Isus uosobljena riječ–hrana koju Bog daje za život čovjekov, on je to bio kroz svoju vjernost i poslušnost Ocu do smrti: kroz tijelo položeno i krv prolivenu. Mogućnost postajanja dionicima toga života kojeg je on ostvario djelom svoga tijela i krvi jest euharistija. Simbolika kruha i vina u euharistiji govori o Isusovoj pro–egzistenciji, ljubavi koja se daje, troši dokraja da bi života bilo. Razložit ćemo o toj simbolici kasnije nešto više. Valja uočiti da nakon što je Isus ustanovio euharistiju, mana biva viđena u svom pravom svjetlu, kao pralik euharistije, a Isusov govor u Kafarnaumu pravo shvaćen. S Isusom dobiva novi smisao sve što se dogodilo prije njega, cijeli Stari zavjet.

I Pavlov tekst u poslanici Korinćanima (1 Kor 10,1–4), koji smo maločas citirali, valja shvatiti euharistijski, u istom smislu u kojem i Ivanov gore spominjani govor. Nakon događaja Isusa Krista, Pavao, ne samo da vidi u pustinjskom jelu i piću, duhovno jelo i piće – samoga Krista, nego nakon ustanove euharistije on mani daje značenje euharistijskog tipa. Kako je

⁷ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Das Johannes-evangelium. II. Teil. Kommentar zu Kap. 5–12*, Herder, Freiburg–Basel–Wien, 31980, 55. Za egzegezu Iv 6 usp. također A. WIKENHAUSER, *Das Evangelium nach Johannes*, Friedrich Pustet, Regensburg 31961, 122–138.

⁸ Usp. A. WIKENHAUSER, nav. dj., 134–138; C. TOMIĆ, *Izlazak*, 181.

euharistijsko jelo i piće udioništvo na cjelokupnom djelu tijela i krvi Kristove, na onom životu kojeg je Isus Krist ostvario, to Pavlu daje pravo da manu protumači euharistijski. Mana je navještaj onoga čega je euharistija stvarnost. Ta euharistijska tipologija mane bit će razjašnjavana i produbljivana u otačkoj teologiji te nam radi njezina boljeg razumijevanja valja razmotriti barem neke karakterističnije otačke tekstove koji se njome bave.

2) TIPOLOGIJA MANE U OTAČKOJ TEOLOGIJI

Za manu se tvrdi da je ona tip ili figura euharistije. Neće, stoga, biti na odmet najprije ukratko reći što je *tip* ili *figura* u otačkoj teologiji. Grčki TYPOS jest slika neke osobe ili stvari u negativu, npr. slika nekoga ili nečega urezana u pečat, žig. Kad ga se ispuni nekom masom ili otisne na papir, ispadne njegov pozitiv koji se naziva *figura* ili također *tip*, ali u pozitivu. Radi se o slici, liku jedne te iste stvarnosti u negativu i u pozitivu, na dva načina. Nasuprot tipa ili figure je *antitip* koji je konkretna, realna osoba ili stvar čiji tip—sliku imamo u pozitivu ili negativu. Primjenjujući ovu terminologiju na Sv. pismo, Oci vole Isusa Krista nazivati antitipom obaju Zavjeta⁹, tj. on je prava realnost cijeloga Sv. pisma: SZ ga *naviješta* a u NZ-u ga susrećemo kao *stvarnost*. To znači da su spasenjski događaji, osobe, obredi SZ-a tipovi ili samo slike koje *obećavaju* i *nagoviještaju* Kristovu stvarnost. Ili bolje, oni sadrže Krista u negativu, u njima se zrcali slika Krista još neostvarena. Nakon što se stvarnost Krista dogodila, postala konkretnim događajem spasenja, svaki znak koji se otad na njega odnosi jest još uvijek tip, slika, ali *dogođene stvarnosti*, pozitiv te stvarnosti. Typos kao negativ jest slika stvarnosti koja se još ima dogoditi, a typos u pozitivu je slika dogođene stvarnosti. Typos u negativu su događaji SZ-a koji su usmjereni na Krista kao na još nedogođenu stvarnost, typos u pozitivu su kršćanski sakramenti koji se također odnose na Krista, ali kao dogođenu stvarnost. Kad se, dakle, govori o mani kao tipu euharistije, onda se misli na njezinu usmjerenost na Krista, hranu za život svijeta, kao događaj još neostvaren i na

euharistiju koja nakon događaja Krista postaje pozitiv onoga čega je mana negativ. Antitip i mane i euharistije jest Isus Krist.¹⁰

Prelazeći na euharistijsku tipologiju mane kod Otaca valja najprije spomenuti, makar usputno, da je aleksandrijska tradicija, od Klementa do Origena, slijedeći Filona, na temelju Mt 4,4 interpretirala manu kao figuru, tip *riječi Božje*.¹¹ Kako smo vidjeli, ta interpretacija ima svoj temelj u SZ-u i NZ-u te nije u suprotnosti s euharistijskom interpretacijom koja se uglavnom temelji na Ivanu i Pavlu te je vrlo omiljena tema, osobito otačkih *kateheza*. Pustivši po strani interpretaciju mane kao figure riječi Božje, pogledajmo samo neke primjere euharistijske interpretacije.

Napomenuti nam je da u toj interpretaciji Oci rado povezuju dvije epizode iz ciklusa izlaska: *manu* i *vodu* iz stijene. Po jednima koji se oslanjaju na sv. Pavla, obje su ove epizode tip *euharistije*, po drugima pak koji se vežu na Ivana, radi se o krsnoj i euharistijskoj tipologiji. Ovi zadnji zapravo pronalaze u ciklusu izlaska tipove svih sakramenata koji su se dijelili u uskrsnoj noći. Među one koji u mani i vodi iz stijene vide euharistijsku tipologiju, nalazi se Teodoret, koji cijelu inicijaciju predstavlja kao sakramentalnu imitaciju izlaska iz Egipta: „Stare stvarnosti bile su tip (figura) novih... Židovi su izbjegli tiraniji Egipćana koji su ih slijedili dok su prelazili Crveno more. More je figura krsne kupelji; oblak Duha; Mojsije Krista Spasitelja; štap Križa; faraon đavla; Egipćani demona; mana božanske hrane; voda iz stijene Spasiteljeve krvi. Naime, kao što su ljudi odmah nakon prijelaza Crvenoga mora, kušali božansku hranu i

⁹ Tipološko tumačenje Staroga zavjeta nalazimo već u novozavjetnim tekstovima. Tako Pavao tumači: „Sve se to njima (ocima) u praliku (ΤΥΡΥΚΩΩ) događalo, a napisano je za upozorenje nama, koje su zapala posljednja vremena” (1 Kor 10,11). Usp. P. BLÄSER, *Typos in der Schrift*, u LThK 10 (1965) 422–423; također natuknicu *Tipologija (bibl. T.)*, u Biblijski leksikon, 317.

¹⁰ Usp. J. DANIELOU, *Bibbia e liturgia. La teologia biblica dei sacramenti e delle feste secondo i padri della Chiesa*, Milano 1965, 2–8; S. MARSILI, *Teologia liturgica II. La messa mistero pasquale del Nuovo Testamento*, (pro manuscripto), 39–43.

¹¹ Usp. J. DANIELOU, *Bibbia e liturgia*, 197.

vodu iz čudesnog izvora, tako i mi nakon spasonosnog krsta sudjelujemo u božanskim otajstvima.”¹²

Kako Teodoret, tako i Ivan Zlatousti, oslanjajući se na sv. Pavla, vidi u mani i vodi iz stijene tip euharistijskog tijela i krvi Kristove koje stavlja u usku vezu s krstom: „Vidio si, tvrdi on, što je tip (figura), a što stvarnost križa.”... Nakon odlomka posvećena oblaku i moru, Pavao nastavlja: „I svi su pili istu duhovnu stvarnost. On tvrdi da kao što ti, izišavši iz vode žuriš k stolu, tako oni, izišavši iz mora, pristupiše novom i čudesnom banketu: mani. I na isti način, kao što ti imaš otajstveno piće, spasonosnu krv, tako su ga oni imali pod čudesnim prilikama kad su ondje gdje nije bilo izvora ni vrela našli obilje vode koja je provrela iz suhe stijene.”¹³ Krizostom polazi od križa i euharistije kao stvarnostima koje postoje u Crkvi, tražeći im tipove u SZ-u.

Tradicija koja se veže uglavnom na Ivana, ne smatra vodu iz stijene tipom euharistije nego križa. Ciprijan tako izričito negira bilo kakvu povezanost vode iz stijene s euharistijskim vinom.¹⁴ Čini se, naime, da su posrijedi dvije tipologije: jedna koja se temelji na *vidljivim*, a druga na *nevidljivim* elementima te se prividno isključuju. No, premda je voda iz stijene općenito uzimana kao tip križa, sasvim je naravno da su neki Oci u njoj vidjeli i euharistijsku tipologiju. Vidljivi element, naime, nije od presudne važnosti, kako kod vode tako kod mane. Ono što je važno jest nutarnja sposobnost (virtualnost) tih elemenata komunicirati stvarnost koja se kroz njih očituje, ali nadilazi njihovu vidljivost, kako ćemo malo poslije čuti u Augustinovu tumačenju. Tako mana može biti figura i riječi Božje i Euharistije, a voda iz stijene figura križa i euharistije, a da se te dvije stvarnosti ne isključuju.

Osim kod antiohijaca na istoku, i na zapadu, osobito kod Augustina i Ambrozija susrećemo tradiciju po kojoj su *mana* i *voda* iz stijene tipovi *euharistije*. Tako Ambrozije tvrdi: „Voda je provrela iz stijene za Židove, krv iz boka Kristova za tebe; voda je ugasila njihovu žeđ za jedan sat; krv ti utišava žeđ zauvijek; Židov pije i nastavlja biti žedan; ti kad popiješ nećeš više znati za žeđ. Ono je bila figura, ovo istina. Ako

ti se figura čini čudesnom, koliko će ti se više učiniti ono što nazireš kroz figuru.”¹⁵ Oslanjajući se na Pavla 1 Kor 10, Ambrozije postaje još izričitiiji kad kaže: „Kakav je sadržaj pralika koje nalazimo u Mojsijevu vremenu? Židovski je narod trpio žeđ i mrmljao ne nalazeći vode. Tada Mojsije udari po stijeni i iz nje provre voda u obilju po Apostolovoj riječi: 'Pili su iz duhovne stijene koja ih je pratila a ta stijena bijaše Krist'. Pij dakle i ti, kako bi te Krist pratio. Razmotri otajstvo. Mojsije je prorok; štap je riječ Božja; voda provire: narod Božji pije. Svećenik udari i voda poteče u kaležu za život vječni.”¹⁶

Služeći se Pavlovom vizijom epizode mane i vode u pustinji, Augustin poput Ambrozija vidi u njima tip euharistije: „Svi su pili od istog duhovnog pića. No, oni su pili od drugog pića a mi od drugog. Ta pića se razlikuju samo u njihovoj vidljivoj pojavnosti, jer po njihovoj unutarnjoj snazi (virtualnosti) označavaju istu stvarnost. Kako su pili isto piće? Pili su od stijene koja ih je pratila a ta stijena bijaše Krist. Stijena je figura Krista, pravi Krist je riječ ujedinjena s tijelom. Kako su pili? Stijena je bila udarena štapom dva puta. Dvostruki udarac znači dva kraka križa.”¹⁷ Uz euharistijsku tipologiju vode iz stijene, Augustin iznosi na scenu još jednu: voda protekla iz stijene figura je krvi protekle iz probodenog boka Kristova. I voda potekla iz stijene i krv potekla iz boka Kristova, figure su sakramenata. U vodi i krvi potekloj iz boka Kristova, Oci naziru figuru križa i euharistije – te tako voda provrela iz stijene, kako već spomenusmo, može biti figura i križa i euharistije.

Osim zajedničke euharistijske tipologije mane u pustinji i vode iz stijene, nalazimo daleko više tekstova kod Otaca koji se bave *samo manom* kao figurom euharistije. Nerijetko se naglašava superiornost euharistije nad ma-

¹² PG 80,257.

¹³ PG 51,247.

¹⁴ Usp. *Epist.* 63,8 u CSEL, 705–707.

¹⁵ *De Myst.*, 48, prijevod i bilješke B. BOTTE u: *Sources Chretiennes*, 1950, 123.

¹⁶ *De Sacr.*, 5,4 u: B. BOTTE, 89.

¹⁷ *Tract. in Joh.*, 26,6,12 u: PL 35, 1612.

nom i njezino eshatološko značenje. Ostanimo samo na primjeru Ambrozijevih i Augustinovih tekstova. „Veliko je čudo mana koju je Bog dao da pada nad Ocima, tvrdi Ambrozije. Nebo je hranilo svakodnevnim jelom po riječima: čovjek se je hranio kruhom anđeoskim (Ps 75, 25). A ipak oni koji su jeli od ovoga kruha pomrijeli su u pustinji. Hrana koju ti primaš, kruh s neba sišao, daje ti međutim vjčni život: tijelo je Kristovo. Koliko svjetlo nadvisuje sjenu i stvarnost sliku (figuru), toliko stvoriteljevo tijelo nadvisuje nebesku manu.”¹⁸

Augustin će naglasiti kako već SZ-na mana nije bila obična tjelesna hrana, nego je nosila u sebi jedan nevidljivi sadržaj vjere, pa se i ona može nazvati sakramentom: „Mana predstavlja kruh (euharistijski), oltar Božji predstavlja kruh (euharistijski). Radi se o sakramentima, iako im je pojavnost različita, stvarnost im je ista. Hrana tijela je različita: oni su jeli manu, mi drugu tvar. Ali hrana duhovna bijaše ista za njih i za nas.”¹⁹ Ono što je zajedničko mani i euharistiji nije dakle po Augustinu njihova pojavnost, nije u analogiji elemenata, nego je mnogo dublje. Radi se o dva slučaja (mana—euharistija) u kojima *Bog priteče čovjeku u pomoć* u situacijama u kojima si sam ne može pomoći, tj. kroz pojavnost mane, odnosno kruha u euharistiji, ponuđena je Božja milost, njegov nadnaravni dar. Mana i euharistija su *svakodnevna hrana* i to duhovna, za onaj život koji dolazi od Boga. Mana, a još više euharistija ima eshatološko značenje, tj. ona je figura, tip participacije na dobrima budućega svijeta koji dolazi od Boga: „Pobjedniku ću dati jesti skrivene mane” (Otkr 2,17). Ta hrana budućeg eshatološkog doba prisutna je u Crkvi po euharistiji. Pavao će reći da je ono što se dogodilo Židovima figura budućega, onoga što se nas tiče (1 Kor 10,6).

Da ne duljimo s drugim primjerima, možemo reći da je euharistijska tipologija mane zajednička NZ-u i svoj predaji Crkve. Tu predaju će Toma Akvinski pretočiti u ritam, nabrajajući najvažnije euharistijske tipove SZ-a:

„Davno mu je spominjanje
Izakovo žrtvovanje,
Izraelskog vazma janje,
mana, hrana pustinjom.”²⁰

Tri figure: Izakova žrtva, vazmeno janje i mana, izriču dvije dimenzije euharistije: *žrtvenu i gozbenu*.

Valja naročito uočiti eshatološku dimenziju koju Toma otvara primjenjujući na euharistiju svetopisamsku kvalifikaciju mane kao anđeoskog kruha za putnike prema konačnoj obećanoj zemlji:

„Anđeoske eto hrane,
putnici se njome hrane,
to je kruh za odabrane,
ne daje se svijetu zlom.”²¹

3) EUHARISTIJA U ŽIVOTU KRŠĆANINA

Na temelju rečenog, spomenimo sad neke elemente koji se čine aktualnima s obzirom na euharistiju u životu kršćanina. Dakako da nam nije namjera govoriti o svom mnogostrukom značenju euharistije u životu kršćanina, nego želimo ostati na nekim vidicima što ih sugeriraju razmišljanja o iskustvu mane u pustinji. Pođimo od opće(nite) egzistencijalne situacije čovjeka koju simbolički označavaju glad i žeđ Izraelaca u pustinji.²² Postoji strahovita istina o čovjeku: on je biće gladno i onda kad je tjelesno (trbuhom) najsitije. Ima u njemu jedan zijeve, vapaj, glad za životom kojega ne može utažiti nikakva tjelesna, materijalna sitost. Valja uočiti kako je čovjek po svojoj definiciji biće koje nadilazi sebe sama, on je veliko propinjanje, snažna napetost prema životu za kojeg osjeća da je stvoren, a još ga nije dosegao.

¹⁸ *De Myst.*, 46 u: B. BOTTE, 123.

¹⁹ *Tract. in Joh.*, 26,12 u: PL 35, 1612.

²⁰ Latinski original još je izražajniji jer upotrebljava rječnik otačke teologije:

„In figuris praesignatur,
cum Isaac immolatur,
agnus paschae deputatur,
datur mana patribus.”

²¹ I opet je latinski spretniji, jer u njemu jasnije odjekuje ulomak iz knjige Mudrosti 16,20 koji govori o anđeoskom kruhu:

„Ecce panis angelorum,
factus cibus viatorum:
vere panis filiorum,
non mittendus canibus.”

²² Usp. J. BRIERE, *Glad i žeđ*, u RBT, 257–259; A. WIKENHAUSER, *Das Evangelium nach Johannes*, 126.

Na tom obzoru pojavljuje se Isus Krist koji tematizira tu čovjekovu glad i otvorenost prema punijem i istinskijem životu. Usred svijeta koji je ogrezao i grca u borbi za kruh svagdanji, onda i danas, u kojoj ljudi oslijepišu od zavisti i mržnje zbog kruha, zvuči kao pobuna i izazov Isusova: Ja sam kruh! Nije kruh ono što čovjek kruhom zove, nego ono što mu Bog nudi kao kruh. Izišao je iz njegove zamisli i iz njegovih ruku te on najbolje zna što mu je hrana. I ako povijest zemlje i čovjeka valja promatrati kao povijest kruha, treba reći da se u toj povijesti pojavljuje Isus kao presudan i odlučujući elemenat. On se predstavlja kao hrana koja jedina može zatamiti i nasititi iskonsku čovjekovu glad za životom. On jedini kao hrana odgovara toj gladi. Njegovo tijelo predano i krv prolivena, ostvaruju za sve onaj život kojega je čovjek još danas gladan. Euharistija kao zajedništvo na tijelu i krvi Isusovoj jest uzimanje udjela u tom istom životu. Mana mu je bila navještaj.

Uvjeren sam da upravo tu, u vezi s egzistencijalnom čovjekovom glađu za životom, koja u Isusu ima svoj odgovor, treba smjestiti i problematiku slavljenja dana Gospodnjega. Koliko puta smo, bilo kao svećenici, bilo kao vjeroučitelji u svom djelovanju osjetili muku: na koji način uvjeriti i mlađe i starije da je misa—euharistija važna za život vjernika. Nerijetko djeca dolaze na misu dok ih stariji tjeraju, kad odrastu ne daju se natjerati te ih više nema. U traženju sredstava kojima bismo ljude na neki način privukli, pozivali smo se i na zakon koji je govorio da nedjeljom i blagdanom treba ići na misu.²³ No, i sami smo iskusili kako je zakon preslab motiv da bismo nekoga njime pokrenuli. Neophodno je, stoga, tražiti ozbiljnije, teološkije motive. Čini mi se da je ovdje sasvim u redu vratiti se Isusovoj kafarnaumskoj besjedi o kruhu u 6. glavi Ivanova evanđelja. Prije negoli progovori o svom tijelu i krvi koje treba blagovati, Isus s toliko upornosti ponavlja da je *on kruh* s neba sišao za život svijeta. Prihvatanje sebe sama smatra tako važnim i potrebnim za život kao što je potreban kruh. Govori alternativno: prihvatiti mene znači živjeti, ne prihvatiti me, znači umrijeti. Drugim riječima, Isus Krist želi da ga se vjerom prihvati kao naj-

bolju hranu, kao najizvrsnije nadahnuće, kao najispravniji put, kao najistinskiju orijentaciju za život. On nije bilo tko te stoga ne smije biti tek netko usputan, drugorazredne vrijednosti i važnosti, sporedni faktor u nečijem životu, nego prva i najvažnija osoba.

Tu se odlučuje pitanje euharistije: ako Isus Krist ne znači ništa u nečijem životu, ne može mu nešto značiti niti euharistija. Tek kad Isus Krist postane stvarnost od koje netko živi, onda euharistija—misa postaje potreba, događaj kroz koji se ulazi u najdublje zajedništvo s tom osobom u uvijek novim situacijama života: u zajedništvo tijela i krvi. Naime, pitanje euharistije je bitno *pitanje vjere*, prihvaćanje osobe Isusa Krista, jer samo „onaj tko vjeruje ima život vječni” (Iv 6,40.47), samo „tko dolazi k meni sigurno neće ogladnjati. Tko vjeruje u me sigurno neće nikada ožednjati” (Iv 6,35).

Ako dakle treba nešto poduzeti da euharistija postane potreba ljudi, nema drugog puta ni načina kojim bi se to moglo i trebalo učiniti negoli je Isusov. Ponajprije bi valjalo otkrivati ljudima Isusa Krista kao osobu neophodnu za život, da ga kao takvoga prihvate i euharistiju iskuse kao ulazak u najstvarniji odnos s njime. Stoga bi svatko tko propovijeda ili katehizira trebao neprestano postavljati pitanje: kako u ovaj naš svijet, među ljude koji su u borbi za kruh, ubaciti u igru i osobu Isusa Krista kao najpotrebniji kruh za život, snažno i uvjerljivo kako su to znali prvi kršćani?! Neće to znati niti moći onaj tko sam u svojoj vlastitoj povijesti kruha, borbi za kruh nije počeo živjeti od nje ga kao hrane, ukoliko to u njegovu životu ne bude vidljivo i opipljivo.

Osvjetlimo ovo logikom svagdanjeg života. Ako nekoga ne poznajem, po ničemu mu nisam blizak te me takav slučajno pozove da idemo zajedno popiti ili na zajednički objed ili večeru, sasvim je normalno da mu se ne odazovem jer mi takav ništa ne znači u životu. No, ako mi je netko prijatelj, bliz i važan te me on pozove, neću ga moći odbiti. I premda bih se možda mogao i mirnije i bolje najesti kod kuće, ipak ću

23 Usp. CIC iz 1917. godine, kan. 1248: „Festis de praecepto diebus Missa audienda est”.

poći s njime, ne da bih se najeo njegova jela, nego da bih kroz to jelo, kroz prostrt stol, zajednički boravak i blagovanje još više produbio svoju vezu s tom osobom, da bismo bili još bliži, da bih se nahranio njegove prisutnosti, njega samoga. Iz te su svijesti prvi kršćani neprestano ponavljali, kad su ih progonili da ne mogu bez euharistije, da ne mogu ne sastajati se, ne jesti i ne piti u ime Kristovo. Ako danas postoje kršćani koji mogu bez euharistije, bez mise, to znači da im Isus Krist još nije postao dovoljno važan, dovoljno blizak i potreban, da još nije postao odgovor na njihovu glad i žeđ za životom. Ponavljam: ne postoji neki drugi teološki motiv jači i važniji koji bi mogao ljude bolje privesti k euharistiji, nego Isus Krist propovijedan i – još više – svjedočen životom kao jedina istinska hrana za život.

Kad smo već kod geste blagovanja, neka nam se ne zamjeri ako u ovom kontekstu stavimo pod pitanje njezinu komunikativnost u današnjem našem slavljenju euharistije. Isusova je riječ: Uzmite i *jedite*,... uzmite i *pijte* (Mt 26, 26–28; Mk 14,22–24; Lk 22,17.19–20; 1 Kor 11,23–26). „Tko *blaguje* tijelo moje i *pije* krv moju, ima život vječni” (Iv 6,54). Blagovati i piti je općeljudska gesta, prisutna u svim kulturama. Kad god se nešto slavi ili spominje: rođendan, imendan, vjenčanje, smrt, itd., uvijek se slavi uz prostrt stol i blagovanje. Htjeli bismo da se ne varamo kad kažemo da za prijatelje koji se slučajno susretnu na ulici i otiđu zajedno popiti, kako bi na taj način izrazili i produbili međusobnu povezanost i prijateljstvo, više govori taj gest negoli onaj koji bi u tom istom smislu trebalo učiniti u crkvi u euharistiji, da se ostvari uvijek novo i dublje zajedništvo s Isusom Kristom. Gest je u Crkvi vrlo blijed, sveden na vrlo oskudno blagovanje hostije, koja je jedva kruh, bez pića, ograničenog uglavnom samo na svećenika. Što je još ostalo od Isusove: Uzmite i *jedite*, uzmite i *pijte*?! Na njoj treba inzistirati zato što je ona također u povezanosti sa *žrtvenom* i *gozbenom* teologijom euharistije.²⁴ Ograničavamo se ovdje spomenuti samo obrise teologije.

Ponajprije kruh nema smisla sam po sebi, besmislen je ako se ne jede, ne troši i ne uniš-

tava. Tek potrošen i blagovan prelazi u životnu snagu i ostvaruje ono radi čega postoji. Tvrdeći za sebe da je kruh, htio je Isus također progovoriti o svojoj proegzistenciji, tijelu koje se daje i troši za druge da bi života bilo. To će, uostalom, sam Isus izreći pri koncu kafarnaumske raspre: „Kruh koji ću ja dati, tijelo je moje za život svijeta” (Iv 6,51). Isusova pojava među nama, njegov život, po njegovim vlastitim riječima, imaju smisla samo ukoliko su izraz one ljubavi koja je Bog u sebi. Njegovo tijelo položeno i krv prolivena jesu vrhunsko ostvarenje njegova poslanja ljubavi. Kad Isus tvrdi za sebe da je kruh i kad kaže na posljednjoj večeri za kruh koji nudi učenicima da je njegovo tijelo, kroz simboliku izriče stvarnost. Isusovo je tijelo kruh jer je ono položeno, žrtvovano, uništeno u mucu i smrti da bi života bilo, baš kao što kruh potrošen, uništen prelazi u životnu snagu. Isto vrijedi i za vino: ono se ne pravi da bi ga se čuvalo nego da se pije. Ono je besmisleno ukoliko se ne pije, tek potrošeno i uništeno pretvara se u snagu, u život. Isusova je krv vino jer je bila prolivena, potrošena da bi života bilo. Nudeći, stoga, na večeri vino on tvrdi: „Ovo je krv moja, krv Saveza, koja se za mnoge proljeva” (Mk 14,24). Stoga ostvarujući gest blagovanja kruha i vina, naviješta se smrt Gospodnja dok on ne dođe (1 Kor 11,26). Euharistija naviješta i uprisutnjuje Isusa Krista kao tijelo i krv za nas te sve koji blaguju čini dionicima toga djela Kristova. Na toj pozadini valja vrednovati Isusov nalog: uzmite i jedite, uzmite i pijte – te je to razlog radi kojega bi gestu blagovanja trebalo vratiti njezinu punu izražajnost.

Iz rečenog je očito da znakovi kruha i vina u euharistiji govore o *ljubavi* koja je uvijek davanje, napuštanje sebe, umiranje sebi – ne za nestanak, nego za istinskiji život. Jer tek onda kad iziđem iz sebe, napustim sebe, umrem sebi, istinski nalazim sebe. Ljubav je prijelaz – pasha – iz smrti u život, koji je Isus ostvario za sve. Da ne bismo zaboravili da se život upravo tako

²⁴ Usp. L. SCHEFFCZYK, *Die Heilszeichen von Brot und Wein. Eucharistie als Mitte christlichen Lebens*, Don Bosco Verlag, Munchen 1973, osobito 15 – 40 i 65–136

dobiva, naredio nam je uzimati kruh i čašu u ruke, blagovati i piti te tako sve više ulaziti u otajstvo njegova tijela položena i krvi prolivene za nas. U taj dinamizam ljubavi, u prijelaz iz smrti u život, želi Krist uvesti svakoga tko je vjerom prihvatio njegovu osobu kao nadahnuće (hranu) za život. Nemoguće je, stoga, da bi netko htio u euharistiji imati dijela na životvornom djelu tijela i krvi Kristove, a živjeti stil života koji nije Isusov, tj. koji nije ljubav.²⁵

Završimo ovo naše izlaganje zaključkom da samo tko *vjerom* prihvati Isusa Krista kao nadahnuće za život, i sam živi Isusovom vjernošću i poslušnošću Ocu, koja je jača od smrti, hrani se hranom za život vječni. Samo onaj tko prihvati *ljubav* kao stil života, ulazi u otajstvo

Isusova prijelaza iz smrti u život, ostvareno tijelom položenim i krvlju prolivenom. Samo takvi, slaveći euharistiju, postaju dionicima onog života koji je provreo iz Isusove vjernosti Ocu i njegove na smrt spremne ljubavi i primaju залог buduće eshatološke punine života. Sažeto rečeno: euharistija je sudjelovanje u otajstvu Kristovu i ulazak u život koji je to otajstvo omogućilo, tek ako se slavi *vjerom, ljubavlju i nadom*.

²⁵ Usp. J.H., NICOLAS, *Die Eucharistie*, u: H. LUTHE (Hrsg.), *Christusbegegnung in den Sakramenten*, Butzon & Bercker, Kevelaer 1981, 296–362; osobito 334–348.